

Fossum – fra fattiggård til sjukehjem

Av Hans Rasmus Glomsrud

«Eidsberg Herreds Hjem for de gamle ubemidlede» var tittelen på artikkelen som fulgte denne første illustrasjonen i Indre Smaalenenes Avis 22. desember 1899.

Da Fossum bofellesskap ble avvikla i 2011–2012, var det slutten på mer enn 100 år med pleie for gamle og trengende i bygda. Mora mi, Annvor Aasgaard Glomsrud, jobba i flere år som sykepleier og «bestyrerinne» på Fossum. Som småunge var jeg derfor med noen ganger

og hilste på de gamle som bodde der. Det var veldig spennende. Minst like spennende tror jeg det var for de gamle å hilse på meg, liten som jeg var.

Jeg husker Fossum som et godt sted for de gamle, ja reint idyllisk med den store

hagen, stua og gårdstunet. Og jeg satt med et inntrykk at blant de gamle var det gjevt å få lov å komme på Fossum. Jeg husker også hvordan pasientene fortsatt ble skrevet inn i den gamle journalen – ei stor svart bok! En tradisjon som ble holdt i hevd lenge.

I mars i år tok Unni Kvisler initiativ til en flott kunstutstilling på Fossum, der også mamma stilte ut. I den forbindelse holdt jeg et foredrag om Fossums historie, og her skal dere få noen glimt fra det. Jeg har hatt svært god hjelp fra Signe og Odd Martin Skarpholt, som bestyrere på Fossum i en mannsalder. Hjemme hos dem i Rakkestad ble det mange gode historier og minner fra et langt arbeidsliv preget av glede, sorg og hardt arbeid. Og ikke minst god kaffe og høye smørbrød. Takk for opplevelsen!

Opprettelsen av Fossum fattiggård

Eidsberg herred vedtok i 1896 å kjøpe en fattiggård, og valget falt på Fossum gård i Trømborg. Etter bygginga var ferdig og gården gjort i stand, ble den første pasienten innskrevet i mars 1899. Frem til da hadde fattigvesenet vært organisert som legd på bygdene. I Store Norske Leksikon kan vi lese at de som ikke lenger kunne forsørge seg selv gikk fra gård til gård for å få mat og husly. I 1900 kom det en ny fattiglov som avskaffa legd-ordninga. Det var mye skam knytta til det å havne på legd. I boka «*Ingen vei går utenom*» har Trygve Gulbrandsen skildra hvordan dette kunne være:

«Mekkal klemte klesbylten inntil seg – for å kjenne etter om han ennå hadde fornemmelser som den gang han var arbeidskar. Han var ikke helsikker på noe mer. Det var forunderlig at et eneste ord fra et menneskes munn kunne gå så sterkt inn gjennom øret på

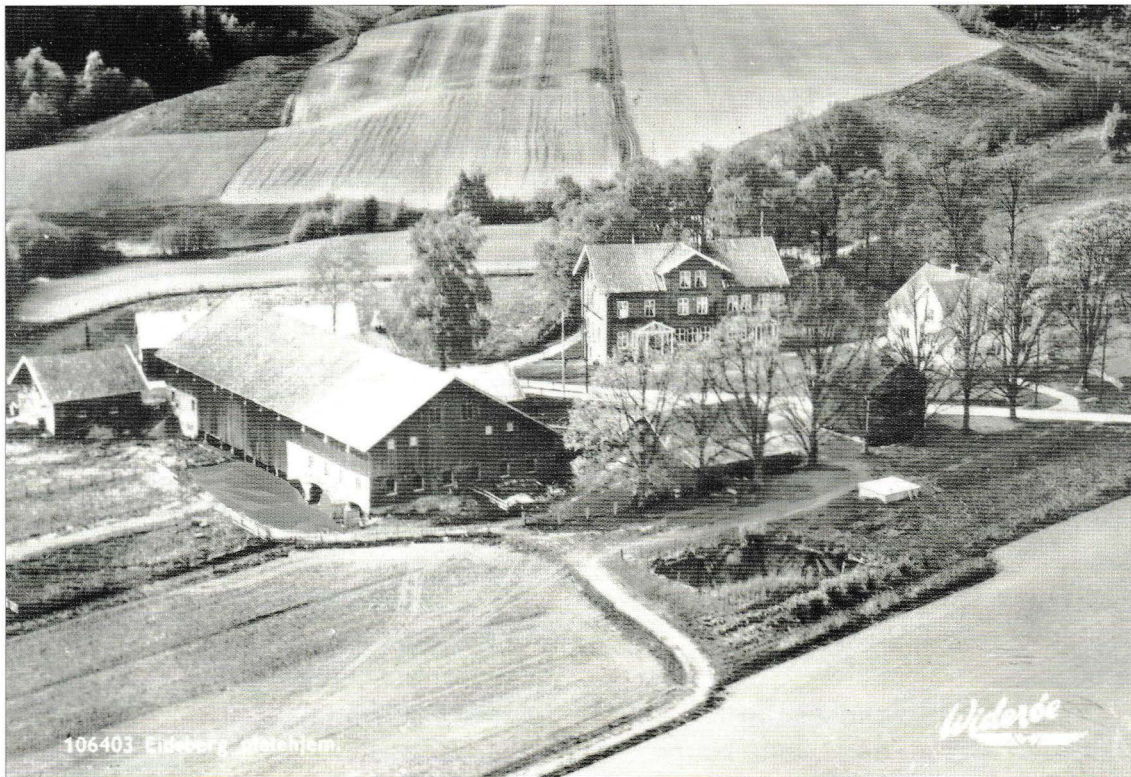
en annen, at det gjorde en aldeles som dau i hele kroppen. Han hadde ligget og snust på den mugne halmlukta i bingen sin i stallsvala i natt og på den varme ramlukta innefra stallen, og han hadde kjent med den ene handa bortpå den andre og tatt i fjelekanten omkring bingen, og vært som forundret over at han kunne røre på seg og lukte aldeles som før gubben hadde nevnt ordet *legd*.»

Fattiggårder ble oppretta mange steder i Norge. I Rakkestad var det fattiggård på Åstorp som i dag er flyplass. Til å begynne med var det alle slags trengende folk som kom fra hele bygda: De som ikke kunne forsørge seg selv, unge kvinner som ikke hadde noe sted å være når de skulle føde, psykiatriske pasienter, originaler og gamle som trengte pleie.

Hverdagsliv på Fossum i mellomkrigstida

Petrine (f. Berg) og *August Høye* var bestyrere på Fossum i lang tid. Petrine kom til Fossum i 1924 og August i 1927, og de gifta seg siden. *Solveig Melleby* arbeidet på Fossum fra 1935, mens Petrine og August var bestyrere. Hun beskriver hverdagen som følger:

«Opp kl. 5.30 om morgenen. Først var det å fyre opp i svartovnen i salen og på kjøkkenet. Så skulle den store blankpussede kobberkaffekjelen på. Noen elektrisk komfyr fantes ikke. Derefter var det å gå i fjøset og melke for hånd. Huttetu for en jobb. Da vi ble ferdige med morgenmelkingen var det å løpe inn. Klokken var da gjerne 6.45 eller noe mer. Bordene skulle dekkes i all hast, for betjeningen på kjøkkenet og i spisesalen for pasientene. Betjeningen spiste kl. 7.50 og pasientene kl. 8.00.

Eidsberg pleiehjem rundt 1960. Foto: Widerøe flyveselskap. Postkort: Iul Aage Krosby.

Betjeningen besto da av bestyrerinne, bestyrer, kokke, pike og sykepleierske. Videre var det sveiser og som regel to gårdsgutter for drifta av gården og for vedlikehold.

Pasientene bodde sammen tre eller fire på hvert rom. Dessuten hadde vi en hel familie på 12 stykker, og endelig seks pasienter som bodde i bryggerhuset. I alt var vi over 50 personer. I bryggerhuset var det brede trehvite bord i gulvene over alt, og de skulle skures hvite med grønnsåpe. Hver fredag var det å sette en stor brøddeig kl. 9 om morgenen, og bake den ut til mange store brød kl. 2. De skulle vare uka ut. Det ble aldri kjøpt brød. Brødbakingen foregikk i kjelleren, og vi var to om den. Bestyrerinnen var alltid med på det.

Jeg lærte Petrine Høie å kjenne etter hvert, og hun var et alle tiders

menneske å ha med å gjøre. Hun var mild, god og snill og som en mor for oss alle, både betjening og pasienter.»

Signe og Odd Martin Skarpholt

Signe og Odd Martin Skarpholt kom til Fossum i 1963. Signe hadde jobba på Sarpsborg sjukehus og Odd Martin som bestyrer hos Nils Jørgstad i Vestby. Da utlysninga var oppe til behandling i kommunestyret ble det reist bekymring for at de var for unge, men som en av representantene sa: «Det går over!» Og dermed fikk de jobben.

Dengang var det fortsatt mye tungt arbeid. Klær ble vaska i kjelleren og tørka på loftet. Det var tunge sinkbaljer som måtte bæres tre etasjer opp, og da måtte mannfolka på gården pent hjelpe til. Også pasienter som ikke kunne gå selv, eller døde, måtte bæres ned. Å få

til en heis var et stort ønske.

Etter hvert fikk mange gode krefter, ikke minst Signe og Odd Martin, satt i verk en storstilt modernisering. Husbanken tilbød da gunstige lån med tanke på utbedring av gamle pleiehjem. Ludvig Rud, som satt i styret for Fossum og Odd-Martin reiste til Husbanken og var der en hel dag. En av sjefene der, en arkitekt, skulle seinere på omreise til Askim. Da fikk de ordna så han kom til Fossum. Han syntes det var et fantastisk sted, og han og følget ble overtalt til å bli for litt mat. Og der hadde Signe og betjeningen gjort i stand høye smørbrød og gav gjestene traktering som de sjelden hadde opplevd.

I motsetning til mange andre, hadde arkitekten god tro på at dette kunne bli et flott prosjekt og gikk god for at

bygningssmassen kunne rehabiliteres. Dermed var en viktig støttespiller på plass.

I 1974 var «nye Fossum» klart for åpning. Da hadde en fått nytt kjøkken, fryse- og kjølerom og ikke minst heisen som var så veldig ønska. Johs. Løvfald skisserte ombygginga.

Da Signe og Odd Martin begynte gjerninga si, hadde Fossum fortsatt et ganske dårlig rykte i bygda. Mange sa at de heller ville ligge under torva enn å være på Fossum. Men etter hvert endra dette seg. Høgli på Mysen ble gjort om og derfor kom det noen «prominente gjester», og med dem litt mer status. Når de trivdes og gikk god for stedet, ble Fossum et sted hvor de gamle ville være.

Det var også en usedvanlig hardtarbeidende stab. Alle hjalp til

Fossum pleiehjem. Foto: Mansrud. Lånt fra Herman Thoresens bok: Eidsberg herred, 1914.